

זיכרון השואה

יום הזיכרון לשואה ולגבורה

לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה נוהגים להתמקד במערכת החינוך ובתקשורת בתולדות השואה ובעדויות הניצולים. השאלה הבסיסית – מהי חשיבות זיכרון השואה וכיצד יש ליישם זיכרון זה – בדרך כלל מחנחת יותר. בפעילות זו ננסה להעלות את שאלת חשיבות זיכרון השואה, מהות הזיכרון והרלוונטיות שלו לחיי התלמידים. לשאלות אלו אין, כמובן, תשובות חד-משמעיות, ומטרת הפעילות לעודד את התלמידים לחיפוש התשובות בעצמם. ראשית נבחן את משמעות הזיכרון באופן פרטי ולאומי ואת הדרך שבה הוא מעצב את אישיותנו. לאחר מכן נדון בזיכרון השואה ונעמוד על היבטיו השונים.

מטרות הפעילות

- התלמידים ידונו בשאלה מה צריך לזכור ביום הזיכרון לשואה ולגבורה.
- התלמידים יכירו דעות שונות של ניצולי שואה ביחס לשאלה מה צריך לזכור בעקבות השואה.
- התלמידים יכתבו מסר אישי שלהם לדורות הבאים ביחס לזיכרון השואה.

מבנה הפעילות

- משמעות הזיכרון
- זיכרון השואה מסר אישי
- סיכום

ציוד ועזרים

- ✓ כרטיסיות שכחה
- ✓ מקורות לימוד בקבוצות (חוברת לתלמיד)
- ✓ תמונות שואה

שאלות דריכה

- מדוע הזיכרון חשוב?
- מה בעצם צריך לזכור ביום השואה?
- איך צריך לשמר את זיכרון השואה?

חלק א: משמעות הזיכרון

חלקו לכל תלמיד פתק שבו רשום דבר שעליו לשכוח אותו מיד (השם שלך, המשפחה שלך, לדבר עברית, מקום מגוריך, שאתה בן אדם, התחביבים שלך, מי כל האנשים שמסביבך, שאתה תלמיד בבית הספר, איך הולכים, איך מזיזים את הידיים וכדומה). הפנו לקבוצה שאלות בצורה כזו שכל פעם אחד מהתלמידים לא יוכל לענות. לדוגמה: כאשר פונים לתלמיד ששכח את שמו הוא לא עונה כי הוא בכלל לא יודע שפנינו אליו, תלמיד ששכח את שפתו ידבר בג'בריש וכדומה. לבסוף הכיתה צריכה לנחש מה כל אחד מהתלמידים שכח. שאלות לדוגמה (אפשר לתת גם לתלמידים להפנות שאלות זה לזה):

- בסוף היום כיצד תחזור הביתה? לאן תחזור? מה תעשה בבית?
- איך אתה מרגיש? איזה דבר שיכולת לעשות קודם לא תוכל לעשות כעת?

פתחו דיון:

- כיצד הרגשתם ללא זיכרון?
 - מדוע הזיכרון חשוב לנו כל כך?
 - כיצד הזיכרון משפיע על ההווה ועל העתיד?
 - כיצד העבר משפיע על התנהגותנו?
 - האם יש דברים שכל אדם חייב לזכור?
 - מה קורה לאדם ששוכח את אותם דברים בסיסיים, כיצד זה משפיע עליו?
 - האם יש דברים שחשוב לכם שילדיכם יזכרו?
- אנו למדים שהזיכרון אינו רק אוסף תאים במוח, אלא הוא הבסיס לזהותו של האדם. מה שאני זוכר – זה מי שאני.

שאלו:

- אם כך הדבר אצל הפרט – כיצד הדבר בא לידי ביטוי בעם, אצל הכלל?

ספרו את הסיפור הבא:

לפני כמאתיים שנה יצא הקיסר נפוליאון לסייר בעירו. הקיסר גילה עניין מיוחד ביהודים ובדתם, ולכן נשא רגליו לעבר רובע היהודים. משהתקרב לרובע הופתע – פנסי הרחובות אינם דולקים, בתי כל היהודים נעולים וחשוכים. דממה וחושך בכל הרובע, איש אינו נראה. הדבר הגביר את סקרנותו – וכי אירע דבר חמור? האם פרעו ביהודים שלי ואני לא ידעתי? נפוליאון פקד על הרכב להמשיך בנסיעה, עד שמרחוק נראו אורות קלושים מנצנצים. מרכבתו התקדמה

לעבר מקור האור, שנתגלה כבנין מרכזי וגדול מאוד. ירד נפוליאון ממרכבתו, פתח את דלת הבניין... ולעיניו נתגלה מחזה מדהים – כל יהודי הרובע מכונסים בבית הכנסת, יושבים על הרצפה, מנגינת נכאים בוכייה בוקעת מפיהם, הפנסים כבויים ורק נרות מועטים מפיצים אור קלוש. קרא הקיסר לראש הקהל ושאלו בפליאה לפרש הדבר. "מלחמה קשה ועקובה מדם התנהלה בין היהודים ויושבי איטליה", ענה ראש הקהל, "בשלהב האחרון התרכזה המלחמה סביב לבית מקדשנו. היה זה מרכז החיים, מעוז הרוח שהחזיק וחזק אותנו". "ביום זה, תשעה באב לפי הלוח שלנו, נכבש ונשרף בית המקדש, ואנו עצובים ובוכים". מכיוון שנפוליאון, המפקד העליון של צבא המעצמה הצרפתית, לא זכר ברגע זה את הקרב האמור, שאל: "מתי נערך קרב זה עליו אתם כה מדוכאים?". "אדוני המפקד", כך ענה היהודי, "לפני כ-2000 שנה". התפרץ נפוליאון בקול נרגש קבל עם ועדה: "הנשמע כדבר הזה שאדם שאבות אבותי קיבלו סטירה חזקה יבכה היום את כאבה?! עם המסוגל לשמור על חוויית חורבנו אלפיים שנה ולכאוב אותו כאילו לו עצמו אירע הדבר – עם נצחי הוא וכל העולם כולו לא יוכל לו".

שאלו:

- מהו הדבר שאותו מבכים היהודים בסיפור?
- נפוליאון מדבר על שמירת "חוויית החורבן". מהו ההבדל בין סתם זיכרון ובין שמירה על תחושת החוויה של אירוע מסוים?
- האם, לדעתכם, יש חשיבות למה שהעם זוכר (זיכרון קולקטיבי)?
- אילו דברים, לדעתכם, חייב העם לזכור?

חלק ב: זיכרון השואה

- כתבו על הלוח: יום הזיכרון לשואה ולגבורה. שאלו:
- על מה אתם חושבים בזמן הצפירה? במה אתם מזכרים?
 - במה חשוב, לדעתכם, להיזכר ביום השואה?
 - איך, בדרך כלל, אתם מציינים את יום השואה?
 - האם, לדעתכם, יש לציין את יום השואה בדרך נוספת או שונה מהדרך שבה ציינתם את יום השואה עד עכשיו?
 - מדוע, לדעתכם, ייחדו יום מיוחד לזיכרון השואה?
 - האם, לדעתכם, יש צורך לזכור את השואה בחיי היום-יום? מדוע? איך זה בא לידי ביטוי?
 - למה בכלל חשוב לזכור את השואה?

אפשרות: אפשר "לפלפל" את הדיון באמצעות שאלה כגון האם, לדעתכם, מותר לספר בדיחות על השואה ביום השואה? ובימים רגילים? נמקו.

פזרו תמונות על הרצפה (**נספח א**). על כל תלמיד לבחור את התמונה שמסמלת את הדבר שלדעתו הכי חשוב לזכור מהשואה. עורכים סבב שבו כל אחד מספר מדוע בחר דווקא בתמונה זו, ואיזה זיכרון, לדעתו, היא מעצבת. ליד חלק מהתמונות בנספח מובאת עדות שקשורה לנושא התמונה. אפשר להרחיב על הנושאים לפי מידת העניין ולפי מידת ההתאמה לכל כיתה.

לימוד בקבוצות

עד כה דיברנו על משמעות הזיכרון ועל הצורך לזכור את השואה. כעת נבחן היבטים שונים של השואה שאותם יש לזכור.

חלקו את התלמידים ל-3 קבוצות. כל קבוצה תלמד אחד מהקטעים בחוברת המתארים היבט אחר של זיכרון השואה. על הקבוצה לדון בקטע ולענות על השאלות המצורפות. לאחר שהתלמידים יסיימו בקשו מנציג של כל קבוצה להציג בפני הכיתה את עיקרי הדברים:

- מה כותב הקטע מבקש שנזכור?
- כיצד, לדעתם, אפשר לשמר זיכרון זה?
- דוגמה למעשה שהם יכולים לעשות על מנת לשמר זיכרון זה.

הערה למדריך: אם ריכוז הכיתה לא יאפשר עבודה בקבוצות אפשר לבחור קטע אחד או יותר ולדון בהם יחד.

מתוך יומנה של דוניה רוזן 23.6.1943

לבי סמוך ובטוח שלא אשאר בחיים לאחר מלחמה זו, אך אדיר חפצי שמילים אלה שאני מעלה על הנייר ביד רועדת מפחד יחיו אחרי. רצוני שיומן זה יישמר כעדות חיה לסבל וייסורים שהיו מנת חלקי. **מאמינה אני שזיכרונות אלו ילמדו אתכם לאהוב את הידידים ולשנוא את האויבים, ילמדו אתכם לנקום ולהילחם באויבי האנושות, אויבי החופש, הצדק והמשפט... חסרה אני מילים, אבל מוכרחת אני לכתוב. מוכרחת – כי גם לאחר מותי רוצה אני לשוחח איתכם, רוצה אני שמילים אלו יקשרוני אליכם. רוצה אני לבקשכם שלא תשכחו את המתים. רוצה אני להתחנן לפניכם ולבקשכם בכל לשון של בקשה שתנקמו את נקמתנו, שתיקחו נקם באותם הפושעים שידם האכזרית הוציאה אותנו מן החיים. רוצה אני שתקימו יד לנו – מצבה שתגיע עד השמים, ציון שיראה אותו העולם כולו – פסל לא משיש ולא מאבן, אלא ממעשים טובים.**

(מתוך: דוניה רוזן, ידידי היער, יד ושם, ירושלים, 1988, עמ' 394-9)

דיון:

- מהו הדבר שדוניה רוזן מבקשת שנזכור?

- כיצד עלינו לשמר את הזיכרון לפי דוניה רחן?
- חשבו על מעשה, **לפי הקטע שקראתם**, שהייתם יכולים לבצע על מנת לשמר את זיכרון השואה.

הנני רואה: רצים. אני יורד מהר אל הרחוב... הורי גרים ברחוב פ'41. אני שואל מהר: "מה נשמע שם?".
ועונים לי כי גם הרחוב ההוא חסום. אינני יודע מה גורל הורי, והנני מצפה להזדמנות להגיע אליהם במהירות.
מה עם הורי? אני שומע צעקה. הולכים. כבר הנני בחצר... נתקפתי בפחד. הנה אני כבר בתוך הבניין ועתה אני הולך אל הורי לראות מה שלומם. ואינני יודע מה יעלה בגורלי ואם אוכל לספר לכם את הקורות בהמשך הימים. זכרו, שמי הוא נחום גז'יוואץ, ה-30 ביולי 1942.
(שנר צבי, **דפים לחקר השואה והמרד**, סדרה שנייה, מאסף א)

דיון:

- מה נחום גז'יוואץ מבקש שנזכור?
- מדוע לדעתכם חשוב לו שנזכור זאת?
- כיצד עלינו לשמר את הזיכרון לפי דבריו?
- חשבו על מעשה אחד לפי **הקטע שקראתם** שהייתם יכולים לבצע על מנת לשמר את זיכרון השואה.

יואבי, נכדי האהוב,

זו הנסיעה שלא תשכח לעולם. כאשר תגיע לפסי הרכבת של מחנה בירקנאו, תדמיין לרגע את סבא-רבא שלך מגיע לשם, בקרון בהמות בו נדחסו 70 יהודים, ללא אוכל ושתייה, למשך יומיים-שלושה, וכאשר הגיעו, סוף סוף, רוח להם, נשמו אוויר צח, ולא ידעו שהעשן המיתמר מהארובות הוא מה שנותר מקרובי המשפחה שהגיעו קודם זה מה שמחכה להם...
מדינת ישראל אמורה להיות התשובה לשואה, אבל באופן פרדוקסלי היא כיום המדינה שבה היהודים מאוימים יותר מאשר בכל מקום אחר. התפקיד שלנו הוא להבטיח שישראל תתקיים וכי יהודים יוכלו לחיות בה בשלום ובביטחון... אושוויץ היא התזכורת מדוע זה הכרחי, אלא אם נרצה להיעלם כעם. והרי לא נרצה.
את אבא שלי לקח ממני חייל גרמני, אולי אס-אס, אולי גסטאפו, ובי נשבעתי שלאבא שלך זה לא יקרה ולך זה לא יקרה – לדורי דורות. זו תמצית זכות קיומה של מדינת ישראל. חז גם ההצדקה למאבקים שאנו מנהלים כדי להבטיח שנשרוד...

באהבה רבה-רבה,

סבא טומי

(מתוך: <http://www.zofim.org.il>)

דיון:

- איזה זיכרון מבקש טומי לפיד מנכדו שיזכור?
- מדוע חשוב לו שיזכור זאת?
- כיצד עלינו לשמר את הזיכרון לפי דבריו?
- חשבו על מעשה אחד לפי הקטע שקראתם שהייתם יכולים לבצע על מנת לשמר את זיכרון השואה.

חלק ג: מסר אישי

דוניה רחן כתבה את צוואתה בהיותה נערה, ובתוך כל הקושי שבו היא הייתה מצויה היא כתבה: "אבל מוכרחה אני לכתוב".

- מדוע, לדעתכם, היא הרגישה את ההכרח לכתוב?

כל תלמיד מחמן לרשום במחברת מסר אחד שקשור לזיכרון השואה שאותו הוא היה רוצה להנחיל לילדיו ולדורות הבאים. זה יכול להיות חפץ בעל משמעות מיוחדת, מכתב שמפרט את הדברים שלדעתו חשובים בזיכרון השואה, ציטוט מתוך המכתבים שנלמדו ועוד. אם רמת הפתיחות בקבוצה מספקת אפשר לערוך סבב שבו כל אחד יציג את דבריו.

סיכום

פתחנו את השיעור סביב נושא הזיכרון. דיברנו על חשיבותו – הן ברמה הפרטית והן ברמה הלאומית. ראינו כי הזיכרון מעצב את אישיותנו – הפרטית והלאומית – ולמעשה הוא מגדיר את זהותנו.

מתוך משמעות הזיכרון באופן כללי הגענו לעיסוק במשמעות זיכרון השואה. ניסינו לחשוב מדוע חשוב לזכור את השואה ומה חשוב לזכור בה. קראנו כמה מקורות שמתארים היבטים שונים של זיכרון השואה.

לבסוף ניסינו לחשוב מהם המסרים החשובים עבור כל אחד מאיתנו באופן פרטי.

נקווה כי מתוך הבנת חשיבות הזיכרון נצליח לשמר את זיכרון השואה בתוכנו ולפעול בחיינו מתוך הזיכרון ולאורו.

נספח א: תמונות ועדויות

התמונות באדיבות ארכיון יד ושם.

מתוך עדותו של יצחק אנטק צוקרמן מגטו ורשה:
 "היום הזה, ה-17 בינואר, היה היום העצוב ביותר בחיי רציתי לבכות. לא משמחה, אלא מיגון. איזו שמחה יכולה להיות? הייתי שבור לגמרי. כל השנים הקשות והמרות החזקת את עצמך, ועכשיו, עכשיו מותר היה לי להיות חלש... בסופו של דבר יש גבול למלחמה על החיים. חיינו כל הזמן בהרגשת שליחות מסוימת, אבל עתה? זה נגמר! לשם מה? לשם מה? מעולם לא בכיתי; לא ראו אותי, אף לא פעם אחת בדכדוך נפש; מוכרח הייתי לחיות חזק את החיים, אולם ב-17 בינואר..."

ניצול ליד סיר תפוחי אדמה, אפריל 1945, נורדהאוזן, גרמניה.

(יצחק צוקרמן, יציאת פולין)

- אנטק משתמש בביטוי קיצוני לתיאור יום השחרור – 'היום העצוב ביותר' בחייו. מדוע, לדעתכם, אנטק משתמש בביטוי זה בתארו את יום השחרור?

היו מתאספים מניינים בסתר, ומקיימים את התפילה. אחי באופן קבוע היה מעורב בקריאת התורה מתוך החומש, לא מתוך ספר תורה, והיה קורא את הפרשה... בקבוצה של גברים. הייתה בעיה של בוקר, שהלכו לעבודה, ואיכשהו היו עושים את זה אחרי העבודה, לפני העבודה. על כל פנים היו דברים מסודרים, ששמרנו עליהם בצורת זיכרון, לא בצורת הקפדה, לא כפי שחייבים, כי לא היתה אפשרות כזאת. אבל כזיכרון בהחלט שמרנו עליהם. (שרה שטרן, ארכיון יד ושם)

הדלקת נרות חנוכה במחנה וסטרבורק, הולנד

- מדוע, לדעתכם, היה חשוב ליהודים רבים לשמור עד כמה שיכלו על מסורת היהדות בזמן

השואה?

היום עצוב לי מאוד. בא לי לברוח אחרי העבודה. לא חסר לי כלום, רק יד חמה ורכה שהייתה מנחמת ומשמחת. אני נמצאת כאן בין אנשים זרים וחשבתי שאני מסוגלת כבר לחיות לבד.

אני מתגעגעת לאמא. לפעמים אני אובדת עצות. אין לי למי ללכת... צר לי שאמא שלי איננה... היא חסרה לי באימהותה". (ת' הרמן, "גם כאן מותר לחלום ולאהוב")

- ילדים בתקופת השואה חיו לבד ללא אם ואב. אילו קשיים מיוחדים, לדעתכם, היו לילדים בשואה מעבר לקשיים הפיזיים? כיצד דבר זה משפיע, לדעתכם, על חייהם הבוגרים?

"הרגע בא כשהאיר היום ועמדתי בעלייה ברחוב נלבקי 23, וראיתי את אלפי הגרמנים מקיפים את הגטו במכוונות ירייה ובתותחים, כאילו לחזית הרוסית הם הולכים – ומולם עמדנו בעמדה זו עשרים וכמה בחורים ובחורות צעירים. נשקנו? לכל אחד אקדח ורימון, לכל הקבוצה שני רובים ופצצות מתוצרת בית, פרימיטיביות, שצריך להדליק את הפתיל שלהן בגפרור, ובקבוקי מולוטוב. היינו שמחים ועליזים, כי ידענו שסופם יבוא. ידענו שינצחו אותנו, אבל בעד חיינו ישלמו מחיר גבוה. ואכן שילמו".
(צביה לובטקין, מרד גטו ורשה)

פרטיזנים יהודים מוילנה שלחמו ביערות רודינקי חוזרים לעיר אחרי שחרורה

זו כרוניקה מתוך הפלנטה אושוויץ. הייתי שם בערך שנתיים. אין הזמן שם כפי שהוא כאן, על פני כדור הארץ. כל שבר רגע הולך שם על גלגל זמן אחר. ולתושבי פלנטה זו לא היו שמות. לא היו להם הורים ולא היו להם ילדים. הם לא לבשו כדרך שלובשים כאן. הם לא נולדו שם ולא הולידו... הם לא חיו לפי החוקים של העולם כאן ולא מתו. השם שלהם היה המספר...
(מתוך עדותו של יחיאל דינור [ק.צטניק] במשפט אייכמן)

שער הכניסה למחנה ההשמדה בירקנאו

שני אחים, פליטים
מטרנסניסטריה, אחר
המלחמה, עתלית

ביום רביעי ג' בתשרי תש"ח (6 באוקטובר 1948) בשעות המוקדמות של הבוקר, לאחר שיט של ימים אחדים בים התיכון הסוער, הטילה אניית העולים "עצמאות" עוגן בנמל חיפה. הדבר היה למחרת ראש השנה. הייתי כחולם. עם שחר עמדתי על סיפון האנייה עם 1,050 עולים נוספים. כולנו התבוננו ברצועת החוף שאליה התקרבנו, בהר הכרמל שהלך וגדל לעינינו. הסתכלנו מלאי תקווה וציפיות בארץ המובטחת. הרגשתי שאני מגיע הביתה. הייתי בן שש עשרה. ההכרזה על הקמת המדינה התרחשה חמישה חודשים לפני כן. הצבאות של מדינות ערב השכנות פלשו ארצה. מלחמת העצמאות הייתה בעיצומה. רציתי להיות חלק מהחוויה ההיסטורית מבראשית, או לפחות מהשלב שאליה הגעתי. לא היה לי אח, קרוב או רע. הייתי לבדי, אך לא בודד. רציתי להתגייס לצבא ההגנה לישראל. עוד בנמל פניתי לשוטר העברי הראשון שראיתי ושאלתי אותו כיצד מתגייסים. הוא הסתכל אליי מלמעלה ואמר לי: 'אבל אתה רק בן שש-עשרה'.

(מנחם מאיר ופדרדיק ריימס, האם העצים פורחים אצלכם?)

- מנחם ביקש להתגייס לצבא עד שהשוטר הסביר לו כי גילו צעיר מדי. מדוע, לדעתכם, הוא היה נחוש להתגייס לצבא?
- כיצד, לדעתכם, קיבלו הוותיקים את העולים?

אנטישמיות וכל סוג אחר של גזענות טומנים בחובם סכנה לא רק ליהודים אלא לכל העולם. חבויות בהם מגמות שיכולות להוביל לרצח עם. בימים אלו ה"אנטישמיות החדשה" מכוונת בו בזמן נגד היהודים, נגד ישראל ונגד הציונות, תוך הפיכת מושגים אלה למושגים נרדפים. תופעות אלה שכיחות גם בתעמולה הבאה מהעולם הערבי. השואה הראתה לעולם עד היכן מגיע כוחן ההרסני של האנטישמיות והגזענות. הכחשת השואה.

(מורשת ניצולי השואה – ההשפעות המוסריות והאתיות על האנושות, מתוך אתר יד ושם)

- האם קיימת "אנטישמיות חדשה"? מה בין האנטישמיות החדשה (לאחר השואה) לבין האנטישמיות שהגיעה לשיאה בשנות השואה?

ניצולי שואה

ניצולי השואה סובלים מבעיות ייחודיות, שהן תולדה ישירה של השואה. בעיות המלוות אותם כל היום והלילה, מפרות את שלוותם, ומתעצמות עם השנים. מדובר בבעיות פיזיות, בריאותיות, מצוקות נפשיות או חרדות, והגרוע מכל – בדידות והעדר רשתות תמיכה משפחתיות וחברתיות, כאלו שיכולות היו להמתיק ולו במעט את חייהם הקשים.

(מתוך מאמר באתר "שיל"-שירות ייעוץ לאזרח)

- כיצד אנו יכולים לעזור לניצולי השואה?
- האם למדינה יש חובה לעזור להם?
- תוך מספר שנים לא יהיו עוד ניצולי שואה, כיצד הדבר ישפיע על זיכרון השואה?

המסדר הראשון היה עינוי מיוחד משום שעדיין לא קיבלנו לא מזון ולא מים. הייתי רעבה מאוד ונואשת למזון, אך לא השתחררנו עד לזריחת החמה, ורק אז הורשינו לחזור לצריף, שם חילקו מזון ושתייה. כל אחת קיבלה פרוסת לחם שחור בעובי של כעשרה סנטימטרים. תחליף קפה, קר וללא סוכר חולק בספל אימאל סדוק או בספל פח – ספל אחד בעבור חמש נשים. היות שהספלים לא הספיקו לכולן, נאלצה כל קבוצה של חמש נשים לשתות מספל אחד. זאת הייתה השיטה המקובלת, ועד מהרה למדנו כי כדי להשיג מנה אישית יש צורך להשיג ספל אישי. מוטי ואני ויתרנו על מספר מנות לחם תמורת ספל.

(מזיכרונותיה של אוה שלוש על המפקד הראשון באושוויץ)

קשיי היומיום
אסירים על דרגשים בזמן
שחרור בוכנוואלד

הנצחה וזיכרון

